

глибокого визначення самоздійснення, яке вже більше стосується не зовнішніх, кількісних, параметрів, а того, що наповнює її душу і серце. Самоздійснення – це цінність, що вартує життя, і кожна людина має свої пріоритетні цінності: ризик, сім'я, кар'єра. Допомагає ефективнішому прийняттю рішень шкала цінностей, оскільки збіг рішень людини з її цінностями робить її життя більш реалізованим, природним і приносить більше задоволення. Задоволення може принести досягнення певних цілей, особливо в якості проміжних кроків, але більшість клієнтів, врешті-решт, приходять до висновку, що здійснення себе – це не стільки досягнення кінцевих цілей, скільки, на найглибшому рівні, знаходження сенсу життя, свого призначення, повна реалізація людиною свого потенціалу.

Завдяки потужним психологічним інструментам та технікам коучинг може стати надійним засобом усвідомлення людиною свого призначення, визначення справи свого життя, підвищення усвідомленості, відповідальності за розвиток своїх талантів та постановки цілей самовдосконалення та самоздійснення.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі здійсненого аналізу ми схильні вважати коучинг ефективним засобом оптимізації самоздійснення у дорослому віці, методикою розкриття та підвищення ефективності особистісного потенціалу дорослих людей. Основними напрямками роботи коуча з дорослими людьми є допомога у виявленні сильних сторін і визначенні вже наявних ресурсів, необхідних для ефективного досягнення цілей; допомога у раціональному використанні знань і умінь, підтримка в цілеспрямованій роботі над отриманням необхідних компетенцій, яких ще не вистачає; усунення перешкод на шляху до успішного самоздійснення (страхи, переконання, що обмежують, стереотипи та ін.); допомога в досягненні бажаної мети з найменшими зусиллями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голви У.Т. Работа как внутренняя игра: Фокус, обучение, удовольствие и мобильность на рабочем месте / У.Т. Голви. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 252 с.
2. Дауни М. Эффективный коучинг / Майлз Дауни. – М. : Хорошая книга, 2007. – 288 с.
3. Клаттербак Д. Ментор нужен каждому / Д. Клаттербак. – М. : СІРД, 2001. – 203 с.
4. Клаттербак Д. Командный коучинг на рабочем месте: технология создания самообучающейся организации / Д. Клаттербак. – М. : Эксмо, 2008. – 288 с.
5. Лосева Н.М. Самореализация преподавателя-куратора : навч.-метод. посіб. / Н.М. Лосева. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 227 с.
6. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві : монографія / Г.О. Нестеренко. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.
7. Тихомиров А. Первый манифест коуч-бизнеса / А. Тихомиров. – М. : Земля, 2010. – 26 с.
8. Уитворт Л. Коактивный коучинг : учеб. / Лаура Уитворт, Генри Кимси-Хаус, Фил Сэндал. – М. : Центр поддержки корпоративного управления и бизнеса, 2004. – 360 с.
9. Уитмор Д. Коучинг высокой эффективности ; пер. с англ. – [3 изд.] / Джон Уитмор. – М. : Междунар. акад. корпоратив. управления и бизнеса, 2005. – 168 с.

УДК 159.93

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СЕНЗИТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Л.В. Пастух

завідувач Хмельницького обласного центру практичної психології та соціальної роботи

У статті проаналізовано основні підходи до визначення змісту поняття сензитивності особистості, обґрунтовано значущість сензитивності особистості практичного психолога для забезпечення ефективності його професійної діяльності.

Ключові слова: чуливість, сензитивність особистості, практичні психологи закладів освіти, особистісні чинники ефективності діяльності практичних психологів.

В статье проанализированы основные подходы к определению содержания понятия сензитивности личности, обосновано значение сензитивности личности практического психолога для обеспечения эффективности его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: чувствительность, сензитивность личности, практические психологи образовательных учреждений, личностные факторы эффективности деятельности практических психологов.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси реформування, які відбуваються сьогодні в системі освіти України, потребують забезпечення психологізації навчально-виховного процесу, опори на надійну психодіагностичну основу та моніторинговий супровід управління навчанням та вихованням дітей та учнів. Тому протягом останнього періоду ми спостерігаємо тенденцію збільшення чисельності практичних психологів у закладах освіти. Поряд із цим, особливої гостроти набирає питання ефективності та результативності їх професійної діяльності і, відповідно, вивчення особистісних чинників, які впливають на професійне та кваліфікаційне зростання, підвищення якості надання психологічних послуг.

У цьому контексті потребують окремої уваги ті особистісні якості, які допомагають практичному психологу виявляти, фіксувати, інтерпретувати прояви психічного стану іншої людини, а також бути чутливим до власних відреагувань на поведінку клієнта. Отже, йдеться про наявність у психолога високого рівня чутливості (сензитивності), яка, як зазначає А.Л. Журавльов, є основою соціально-психологічної спостережливості [31, 148].

Водночас, попри всю актуальність сензитивності особистості як професійно важливої якості практичного психолога, питання її сутності, формування та розвитку досліджено недостатньо. Це зумовило **мету** нашої **роботи** – проаналізувати основні підходи до визначення сутності поняття сензитивності особистості.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Слово «сензитивність» має латинське коріння (лат. *sensus* – відчуття, почуття; *sensitivus* – чутливий). Тому всі дослідження, в яких згадується сензитивність, у тому чи іншому ракурсі відслідковують різні аспекти чутливості.

Вивчення теоретичних джерел показало, що феномен сензитивності досліджувався науковцями в різних контекстах, і на сьогодні існує декілька різних підходів до розуміння цього феномену.

По-перше, *сензитивність(сенситивність) особистості* досліджують у контексті вивчення *властивостей, якостей темпераменту* (Б.Г. Ананьєв [2], С.Д. Максименко [22], В.С. Мерлін [23], А.В. Петровський [28] Б.М. Теплов [32], В.Д. Небилицин [26], М.В. Савчин [14], О.В. Скрипченко [15], П.А. М'ясоїд [24] та ін.).

Російський психолог В. Мерлін вважав, що темперамент треба вивчати як суто психічне явище з урахуванням зв'язків із властивостями нервової системи. Тоді його можна було б характеризувати за допомогою понять «сензитивність», «реактивність», «активність», «температурність», «екстраверсія», «інтроверсія» й «емоційність». В його розумінні сензитивність – чутливість психіки, про яку судять через призму того, яка найменша сила зовнішніх впливів, необхідна для виникнення будь-якої реакції людини, і якою буде швидкість реагування.

У такому трактуванні сензитивність постає як одна з основних якостей темпераменту, що являє собою міру чутливості індивіда до явищ дійсності (М.Й. Варій [28]; А.В. Петровський [28]; М.В. Савчин [14]; О.В. Скрипченко [15]; Л.В. Долинська [15]; З.В. Огороднійчук [15] та ін.), а показником сензитивності є та найменша сила зовнішнього впливу, що спричинює відповідну реакцію індивіда [24, 405].

Розглядаючи сензитивність як властивість темпераменту, Б.Г. Ананьєв вважає, що існують не лише окремі різновиди чутливості як потенційні властивості окремих аналізаторів, а й загальний для певної людини спосіб чутливості, що є властивістю сенсорної організації людини загалом. *Сензитивність*, на думку Б.Г. Ананьєва, – *порівняно стійка особливість особистості*, в якій виражається тип нервової системи людини і яка відіграє свою роль у здатностях людини до різних видів діяльності [22, 239].

У трактуванні видатного українського дослідника С.Д. Максименка *сензитивність* – *міра чутливості до явищ дійсності, що стосуються особистості*, адже незадоволення потреб, конфлікти, соціальні події в одних людей викликають яскраві реакції, страждання, а інші ставляться до них спокійно, байдуже [22, 239].

По-друге, *сензитивність* розглядають як один із основоположних *факторів* (разом із соціальною перцепцією, соціальною пам'яттю та соціальним мисленням) *соціального чи емоційного інтелекту* (Дж.Гілфорд [17], Д. Гоулман [9], І.О. Иванова [12], Ю.М. Ємельянов [13], Н.Ф.Каліна [17], В.М. Куниціна [19], М.К. Тутушкіна [29] та ін.).

Так, зокрема, Ю.М. Ємельянов розумів під соціальним інтелектом «стійку, засновану на специфіці розумових процесів, афективного реагування та соціального досвіду здатність розуміти самого себе, інших людей, їх взаємини і прогнозувати міжособистісні події» [13]. Характеризуючи сензитивність як необхідну умову для формування соціального інтелекту, дослідник визначає її як особливу, таку, що має емоційну природу, *чутливість до психічних станів інших, їх намірів, цінностей та цілей*, іншими словами, *міжособистісну чутливість*.

Колектив науковців під керівництвом академіка М.К. Тутушкіної [29], досліджуючи феномен сензитивності, окреслює її як *здатність сприймати оточуючий і внутрішній світ*, яка дозволяє професіоналам різних рівнів легко орієнтуватись у людських взаєминах, гармонізувати свою поведінку та емоції. М.К. Тутушкіна звертає увагу на те, що не завжди високий рівень сензитивності дається від природи. У таких випадках її *необхідно розвивати* через тренування компонентів, з яких вона складається – емпатію, знання себе, самопізнання тощо [29].

Суттєвий вплив на розвиток уявлень про сензитивність відіграли дослідження соціально-перцептивних здібностей (Д. Калеро [25], У. Дімберг [36], П. Екмана [37], Г. Ніренберг [25], М. Тунберг [36], Г. Шлосберг [27] та ін.), праці Б.Л. Фелдмана [41] і П. Ніденталя [42], які вивчали роль фокусу валентності у сприйманні емоційної експресії, а також наукові розробки Ч. Кулі [30], У. Джемса [30] Дж. Міда, Е. Блейера [30] та ін. щодо адекватності міжособистісного сприймання (*міжособистісної сензитивності*), в яких міститься загальна ідея про роль думки оточуючих людей у формуванні самосвідомості особистості («соціальне Я» У. Джемса, «дзеркальне Я» Ч. Кулі, «значущих інших» Дж. Міда).

Слід також відзначити праці Р.І. Риггіо [39], який у рамках вивчення проблематики діагностики та розвитку соціального інтелекту приділив увагу дослідженню емоційної чутливості (сензитивності), поряд з

іншими соціальними навичками: емоційною виразністю, емоційним контролем, соціальною виразністю і соціальним контролем.

Привертають також увагу праці Д. Гоулмана [9], який, досліджуючи емоційний інтелект, зазначав, що контроль над власними емоціями і здатність правильно сприймати чужі почуття характеризують інтелект точніше, ніж здатність логічно мислити

Здійснюючи теоретичне осмислення та емпіричне обґрунтування проблематики емоційного інтелекту Д. В. Люсін аналізує один із основних складників емоційного інтелекту – *здатність до розпізнавання емоцій* і пропонує виділити два різних аспекти: 1) точність (здатність правильно оцінювати модальність емоційного стану іншої людини); 2) сензитивність (схильність до перебільшення чи применшення інтенсивності емоцій інших) [21]. Отже, точність і сензитивність виступають в якості різних проявів здатності до розпізнавання емоцій і по-різному проявляють себе у взаємозв'язках з іншими психологічними характеристиками

В.В. Овсянникова у своїх розробках звертає увагу на *емоційну сензитивність*. Вона дає визначення емоційної сензитивності як такому спотворенню у сприйнятті емоцій інших людей, за якого людина переоцінює або недооцінює емоції тієї чи іншої модальності, і виокремлює її три види: сензитивність до негативної валентності, сензитивність до позитивної валентності, сензитивність до високої активації [27].

По-третє, багато науковців розглядає *сензитивність у рамках вивчення комунікативних здібностей і комунікативної компетентності* (В.В. Артемчик [3], Г.Х. Бакірова [4], Ю.М. Ємельянов [13], С. Савингтон [3]; Г. Сміт [40]; Д. Хаймс [3] та ін.).

Так, Г.Х. Бакірова у своїй праці також стверджує, що в основі соціально-психологічної та комунікативної компетентності лежить сензитивність, яку вона визначає як *чуттєвість, чуйність, свіжість сприйняття та увагу до людини, до всього, що з нею пов'язано, що дозволяє її краще розуміти* [4, 219]. У структурі сензитивності Г.Х. Бакірова виокремлює: 1) самопізнання (адекватне уявлення про свій характер, здібності, свої сильні та слабкі сторони); 2) пізнання іншої людини – здатність помічати багато суттєвих деталей в іншій людині та вміти розбиратися в тому, що приховується за її зовнішнім виглядом; 3) пізнання ситуації – вміння на основі досвіду, логічного аналізу або чуттєво розпізнавати тип ситуації і завдяки цьому правильно визначати правила гри, тип етикету та розподілення ролей. Тим самим висока сензитивність дозволяє звільнитися від штампів у спілкуванні, забезпечує його більш гнучкий стиль [4, 220].

По-четвере, концептуальні погляди на *сензитивність у контексті дослідження сензитивних періодів* подані у працях Л.С. Виготського [7], О.В. Запорожця [16], Н.С. Лейтеса [20], В.Е. Чудновського [34] та ін.).

Феномен сензитивності Л.С. Виготський описує як «чутливість», а сенситивний період пов'язує з оптимальним терміном навчання, пояснюючи його певним, тимчасовим підвищенням чутливості психіки до зовнішніх впливів унаслідок незавершеності процесів біологічного дозрівання організму дитини, внаслідок чого сензитивність має «нижні» і «верхні» межі, а між ними знаходиться «оптимальний період навчання». Отже, Л.С. Виготський тлумачить *сензитивність* через *взаємодію біологічного і соціального*: при незавершеності дозрівання біологічне виявляється найбільш вразливим щодо соціальних впливів, і здійснення останніх достатньо легко «запускає» механізм створення якісно нового утворення, біосоціального за визначенням.

Розглядаючи основні підходи до проблеми сенситивності, необхідно зазначити, що частина науковців звертає увагу на *сензитивність у контексті дослідження професійно важливих якостей особистості* (Н.О. Амінов [1], О.О. Бодальов [5], І.В. Дубровіна [11], Р.Б. Кеттелл [10], Н.В. Чепелева [33] та ін.). Беручи до уваги особливу важливість цього підходу до вивчення проблематики ефективності фахової діяльності практичних психологів, ми плануємо в подальших публікаціях окремо та докладніше зупинитись на цьому напрямі дослідження сензитивності.

Загалом виявлено тенденцію двоякості в підходах до розуміння поняття «сензитивність». Якщо одні автори (Ю.М. Ємельянов [13] та ін.) розглядають її як цілісну, загальну властивість, як здатність розуміти, передбачати почуття, думки і поведінку інших людей, то інші (Г.Х. Бакірова [4], Г. Сміт [40] та ін.) віддають перевагу багатокомпонентному підходу. Американський психолог Г. Сміт [40] вважає, що відповідь на питання, який з цих двох підходів обрати, залежить від нашої мети – що ми хочемо: відібрати людей з високим рівнем сензитивності чи нашою метою є тренування та розвиток цієї особистісної якості. При відборі доцільно віддати перевагу тлумаченню сензитивності як загальної здатності для тренінгу. Оптимальнішою є багатокомпонентна теорія, оскільки саме вона дає ключ до розуміння того, з чого розпочати тренінг, що є метою і завданнями тренінгу сензитивності, як їх реалізувати, і від себе додамо – що тренувати.

У своїх доробках Г. Сміт виділив чотири види сенситивності [40]:

1. Споглядальну сензитивність – здатність спостерігати, бачити і чути іншу людину, одночасно запам'ятовуючи, як вона виглядала і що говорила.

2. Теоретичну сензитивність – здатність обирати та застосовувати теорії для більш точного передбачення почуттів, думок та дій інших людей.

3. Номотетичну сензитивність – здатність зрозуміти типового представника тієї чи іншої соціальної групи, використовувати це розуміння для передбачення поведінки інших людей, які належать до певної групи

4. Идеографічна сензитивність – розуміння своєрідності кожної людини.

Аналізуючи підходи до вивчення проблеми сензитивності, ми також звернули увагу на те, що науковці оперують двома подібними термінами «сензитивність» та «сензитивність». При цьому одні з них використовують їх як взаємозамінні, ідентичні за змістом поняття: «сензитивність» і «сензитивність». Інші застосовують якийсь один із термінів: «сензитивність» чи «сензитивність».

У зв'язку з цим привертає увагу думка О.В. Кочерги [18] про необхідність розрізняти зазначені поняття як такі, що мають змістові відмінності, позначаючи різні аспекти чутливості нервової системи людини. Зокрема, чутливість (сензитивність) оперує *механізмом сенсорної інформації*, а сензитивність – *механізмом семантичної інформації*. Науковець вважає, що чутливість (сензитивність) як термін позначає чутливість насамперед у різних органів до тих чи інших внутрішніх чи зовнішніх подразників, у той час як сензитивність – це чутливість людини до розуміння сфери іншої людини, власних потреб чи суспільних явищ. Стан сензитивності можна охарактеризувати як особливий стан чуття себе та інших і оточуючого світу в цілому. Сензитивність, на думку вищезазначеного автора, може характеризуватись такими показниками, як сила, рухливість, урівноваженість. Від того, яку конфігурацію вона буде мати, залежатиме якість опрацювання людиною семантичної інформації, іншими словами, чи зможе людина вдало позиціонувати себе, не перешкоджаючи іншим та спираючись на власну індивідуальність.

Отже, йдучи за О.В. Кочергою [18, 73], сензитивність можна розглядати як рису темпераменту людини, яка вказує на рівень чутливості до оточуючого світу і є виявом її людської природи. Необхідно зазначити, що незважаючи на те, що автор вказує на відмінності у тлумаченні змісту термінів «сензитивність», «сензитивність» водночас він вважає, що між ними існує тісний взаємозв'язок. Зокрема, він зазначає, що сензитивність, яка спирається на механізм семантичної інформації, разом з сензитивністю, яка оперує механізмом сенсорної інформації, утворюють синергетичну єдність і, по суті, відкриту систему взаємодії, здатну до самоорганізації та саморозвитку для ефективного забезпечення взаємодії фізичних та психічних систем людини з оточуючим природним та соціальним середовищем [18, 74].

У процесі вивчення наукової літератури нами було виявлено трактування досліджуваного феномену, яке за змістом кардинально відрізняється від всіх вищезазначених; коли сензитивність розглядається як характерологічна особливість людини, яка проявляється в підвищеній чутливості до подій, що відбувається з нею, і зазвичай супроводжуються підвищеною тривожністю, побоюванням нових ситуацій, людей, усякого роду іспитів та ін. надмірною (хворобливою) чутливістю (С.Ю. Головін [8], В.Б. Шапар [35] та ін.).

Щодо останнього зазначимо, що в своїх дослідженнях сензитивності ми виходимо з розуміння того, що не слід змішувати сензитивність з алергічною надчутливістю і хворобливістю світосприйняття. На нашу думку, сензитивна особистість – це, перш за все, психічно здорова особистість, здатна до прийняття оптимально відповідних ситуацій та швидких, творчих рішень; людина, яка отримує позитивні емоції, радість від спілкування з людьми. При цьому сензитивність виступає тією особистісною якістю, яка є основою соціально-психологічної спостережливості, сприяє більш точному оцінюванню та розумінню стану інших людей і забезпечує успішність у спілкуванні, фаховій діяльності.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи аналіз теоретичних підходів до проблеми сензитивності, зазначимо, що феномен сензитивності не досліджувався психологами-науковцями цілісно, а фрагментарно розглядався в контексті вивчення різних аспектів розвитку соціального, емоційного інтелекту, професійно важливих якостей особистості, показників темпераменту, сензитивних періодів розвитку особистості та ін.

Підходячи до означеної проблематики через призму дослідження чинників ефективності діяльності практичних психологів закладів освіти, вважаємо найбільш перспективним для наших подальших наукових пошуків тлумачення сензитивності як особливої, такої, що має емоційну природу, чутливості до психічних станів інших, їх намірів, цінностей та цілей, як здібності сприймати оточуючий і внутрішній світ, яка дозволяє професіоналам різних рівнів легко орієнтуватись у людських взаємовідносинах, гармонізувати свою поведінку та емоції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминов Н.А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н.А. Аминов, М.В. Молоканов // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13. – № 5. – С. 104–109.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
3. Артемчик В.В. Структура коммуникативной компетентности менеджера / В.В. Артемчик // Наук. праці. – Т. 97. – Вип. 84 – С. 92–96.
4. Бакирова Г.Х. Тренинг управления персоналом / Г.Х. Бакирова. – СПб. : Речь, 2006. – 400 с.
5. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М. : Мысль, 1992. – 356 с.
6. Варій М.Й. Загальна психологія / М.Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
7. Выготский Л.С. Проблема возраста / Л.С. Выготский // Собр. соч. : в 6 т. – М., 1984 (6). – Т. 4. – С. 244–269.
8. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика / С.Ю. Головин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : Харвест, 2005. – С. 719.
9. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман ; пер. с англ. А.П. Исаевой. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА ; Владимир : ВКТ, 2009. – 478 с.
10. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология : учеб. пособие / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2002. – 320 с.
11. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба / И.В. Дубровина. – М. : Педагогика, 1991. – 232 с.
12. Иванова И.А. Основные направления исследования социального интеллекта в отечественной науке и за рубежом / И.А. Иванова // Сб. науч. тр. СекКавГТУ. – Серия «Гуманитарные науки». – 2010. – №3. – С. 25–27.

13. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. / Ю.Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985 – 166 с.
14. Загальна психологія : навч. посіб. / М.В. Савчин. – К. : Академвидав, 2011. – 464 с.
15. Загальна психологія : підр. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, Т.М. Лисянська. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
16. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А.В. Запорожец // Принцип развития в психологии. – М., 1978. – С. 243–267.
17. Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности / Н.Ф. Калина // Журнал практикующего психолога. – 1999. – №5. – С. 159–178.
18. Кочерга О.В. Сензитивність як психофізіологічний стан людини. / О.В. Кочерга // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка ; Ін-т проблем вих. НАПН України / [редкол. : В.О. Огнев'юк, І.Д. Бех, Л.Л. Хоружа та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – №17. – С. 71–74.
19. Куницина В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницина, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. Межличностное общение. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
20. Лейтес Н.С. К проблеме сензитивных периодов психологического развития / Н.С. Лейтес // Принцип развития в психологии. – М., 1978. – С. 196–211.
21. Люсин Д.В. Феномен сензитивности к эмоциям разной модальности / Д.В. Люсин, В.В. Овсянникова // М-лы итоговой науч. конф. Ин-та психологии РАН (12–13 февраля 2009 г.); под ред. А.Л. Журавлёва, Т.И. Артемьевой. – М. : Ин-т психол. РАН, 2009. – С. 123–130.
22. Максименко С.Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С.Д. Максименко. – [вид. 3-є, перероб. та допов.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
23. Мерлин В.С. Очерк теории темперамента / В.С. Мерлин // Собр. соч. – Т. 3. – Пермь : ПСИ, 2007. – 276 с.
24. М'ясоїд П.А. Загальна психологія : навч. посіб. / П.А. М'ясоїд. – [5-те вид., стер.]. – К. : Вища шк., 2006. – 487 с.
25. Ниренберг Дж. Читать человека как книгу / Дж. Ниренберг, Г. Калеро ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1990. – 48 с.
26. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В.Д. Небылицын. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 649 с.
27. Овсянникова В.В. Типы сензитивности наблюдателя при распознавании эмоций / В.В. Овсянникова // Социальный и эмоциональный интеллект: от моделей к измерениям ; под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М. : Ин-т психол. РАН, 2009. – С. 114–124.
28. Петровский А.В. Общая психология / А.В. Петровский. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1976. – 479 с.
29. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии / под ред. М.К. Тутушкиной – СПб. : Дидактика Плюс, 2001. – 364 с.
30. Самекин А.С. Возрастная динамика точности и адекватности межличностного восприятия : автореф. дисс. ... канд. психол. наук [...] / А.С. Самекин. – М., 2011. – 28 с.
31. Социальная психология / под ред. А.Л. Журавлева. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 351 с.
32. Теплов Б. Психология и психофизиология индивидуальных различий / Б.М. Теплов // Избр. психол. тр. ; под ред. М. Г. Ярошевского / Акад. пед. и соц. наук. ; Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : Ин-т практ. Психологи ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. – 538 с.
33. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка психолога-практика / Н.В. Чепелева // Персонал. – 2000. – №5. – С. 17–19.
34. Чудновский В.Е. Воспитание способностей и формирование личности / В.Е. Чудновский. – М. : Знание, 1986. – 80 с.
35. Шапар В.Б. Психологічний глумачний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.
36. Dimberg, U. Empathy, emotional contagion, and rapid facial reactions to angry and happy facial expressions / Ulf Dimberg and Monika Thunberg // PsyCh Journal. – 2012. – №1. – P. 118–127.
37. Ekman, P. Facial Expressions / P. Ekman // Handbook of Cognition and Emotion ; ed. by T. Dalgleish. – New York : John Wiley & Sons Ltd., 1999. – P. 301–320.
38. Ekman, P. Facial expressions of emotion / P. Ekman, H. Oster // Annual Review of Psychology. – 1979. – Vol. 30. – P. 527–554.
39. Riggio, R.E. Beauty is more than skin deep: Components of attractiveness / R.E. Riggio [at al.] // Basic and Applied Social Psychology. – 1991. – Vol. 12. – P. 423–439.
40. Smith, H.C. Sensitivity Training: The Scientific Understanding of Individuals / H.C. Smith. – New York, 1973. – 266 p.
41. Feldman, B.L. Valence Focus and the Perception of Facial Affect / B.L. Feldman, P.M. Niedenthal // Emotion. – 2004. – Vol. 4. – №3. – P. 266–277.

УДК 159.923.2:37.018.46

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ДІАГНОСТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧИТЕЛІВ

Г.О. Печерська

*старший викладач кафедри психології та моніторингових досліджень
Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Сімферополь*

У статті представлено теоретичну модель діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: вчитель, діагностика професійних ціннісних орієнтацій, корекція професійних ціннісних орієнтацій, система післядипломної педагогічної освіти.

В статье представлена теоретическая модель диагностики и коррекции профессиональных ценностных ориентаций учителей в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: учитель, диагностика профессиональных ценностных ориентаций, коррекция профессиональных ценностных ориентаций, последипломное педагогическое образование.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Суспільна значущість професійних ціннісних орієнтацій учителя як особи, що транслює та передає ціннісні орієнтири майбутнім поколінням, актуалізує необхідність дослідження можливостей їх діагностики